

*Голові разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Запорізька політехніка»
доктору юридичних наук, професору
Руслані Миколаївні МАКСАКОВІЙ*

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Ольги Федорівни Мельничук
на дисертаційну роботу Свистунової Олени Вікторівни
на тему «Конституційне право громадян України на соціальний захист»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
081 – «Право»**

Актуальність теми дослідження. Конституційне право на соціальний захист набуває особливої ваги в умовах масштабних трансформацій, які сьогодні переживає українське суспільство. Воєнний стан, економічна нестабільність, значні демографічні зрушення, зростання кількості вразливих категорій населення та виклики післявоєнної відбудови істотно посилюють потребу у формуванні сучасної та ефективної системи соціального захисту, здатної реагувати на існуючі й нові соціальні ризики. За таких умов соціальний захист постає не лише інструментом підтримки окремих груп населення, але й ключовим механізмом забезпечення соціальної єдності, захисту людської гідності, протидії бідності та зміцнення національної безпеки.

Актуальності проблемі додає й недостатній рівень інституційної спроможності органів державної влади, низька обізнаність громадськості щодо європейських моделей соціального захисту, а також недостатність науково обґрунтованих рекомендацій, необхідних для проведення ефективних реформ. У результаті система соціального захисту є економічно перевантаженою та не здатною повною мірою забезпечити виконання конституційних гарантій. Водночас гармонізація національного законодавства зі стандартами Європейського Союзу вимагає не лише адаптації норм, але й формування цілісної, науково обґрунтованої концепції соціальної політики, що ґрунтується на принципах солідарності, інклюзії та рівного доступу до соціальних послуг. Наявний дисбаланс між конституційними нормами та реальними механізмами їх забезпечення свідчить про необхідність переосмислення існуючих підходів до забезпечення соціальних прав. Для України, яка перебуває в процесі глибинних реформ, вивчення європейських підходів та інтеграція найкращих практик є критично важливими для формування стійкої системи соціального захисту, здатної забезпечити гідний рівень життя кожного громадянина. Саме тому дослідження конституційного права громадян України на соціальний

захист є не лише теоретично значущим, але й має безпосереднє прикладне значення.

На підставі цього вважаємо, що дисертаційна робота О.В.Свистунової вирізняється високим рівнем актуальності, наукової обґрунтованості та практичної значущості для розвитку науки конституційного права, сучасної доктрини соціального захисту та для удосконалення державної політики в соціальній сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, зокрема забезпеченню права на працю та права на соціальний захист; Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21, де серед пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень у галузі права визначено правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини, що включають проблематику належного соціального забезпечення та гарантії реалізації прав людини.

Актуальність теми дисертаційної роботи підтверджується також тим, що вона виконана в межах плану науково-дослідних робіт кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка» за такими напрямками: «Право та державознавство в умовах сучасних глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 012021, виконувалась в період з 2021–2024 роки) та «Формування та реалізація державної політики у сфері юридичної освіти та науки» (номер державної реєстрації 012024, терміни виконання з 2024–2027 роки).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації, їх достовірність і новизна. Чітке визначення структури (с. 16-17), мети та завдань (с. 23), об'єкта та предмета дисертаційного дослідження (с. 24) дало можливість дисертантці всебічно розкрити проблему теоретико-правового обґрунтування конституційного права громадян України на соціальний захист, його особливості, сприяло розробленню науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів реалізації та забезпечення цього права в умовах європейської інтеграції та сучасних соціально-економічних викликів.

Низка положень дисертації заслуговує на позитивну оцінку та містить наукову новизну, зокрема:

- комплексно проаналізовано проблеми реалізації та забезпечення конституційного права громадян України на соціальний захист в умовах воєнного стану шляхом поєднання доктринальних положень і правозастосовної практики;

- запропоновано інтеграційно-орієнтований підхід до правового

забезпечення соціального захисту, спрямований на ефективну реалізацію конституційного права людини на соціальний захист, що враховує сучасні соціально-економічні виклики, принципи сталого розвитку та європейські стандарти у сфері соціальної політики;

– визначено особливості юридичних гарантій конституційного права на соціальний захист в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови, проведено комплексний аналіз інституційних, процесуальних та матеріально-правових механізмів його забезпечення, оцінено їх ефективність, виявлено прогалини у законодавстві й практиці застосування та обґрунтовано заходи підвищення рівня правозахисного забезпечення соціальних прав громадян.

Наукову цінність має удосконалене авторкою поняття «концепція соціального захисту» як науково-правової моделі, що узагальнює основні ідеї, принципи та напрями розвитку системи соціального захисту та визначає методологічні засади вдосконалення її нормативно-правового регулювання.

Прогресивною і сучасною є авторська концепція «рівності та інклюзії» у сфері соціального захисту, зокрема впровадження стандартів доступності у фізичній, цифровій, інформаційній та соціальній сферах, створення механізмів контролю за їх дотриманням та застосування податкових і фінансових стимулів для бізнесу й громадських організацій.

Конструктивною вважаємо пропозицію авторки удосконалити доктринальні підходи щодо забезпечення громадян конституційними гарантіями соціального захисту з урахуванням судової практики ЄСПЛ, національної судової практики та міжнародних актів, оскільки це сприяє закріпленню таких ключових елементів права на соціальний захист, як: право на мінімальний рівень забезпечення, принцип недискримінації, право на ефективний захист, гарантії для уразливих категорій населення, прозорість і доступність інформації, механізми моніторингу та контролю.

Слушною є пропозиція дисертантки щодо необхідності вжиття заходів, спрямованих на удосконалення механізмів реалізації конституційного права на соціальний захист, зокрема: уточнення та систематизація законодавчих положень, усунення суперечностей між законами, закріплення чітких процедур доступу громадян до соціального захисту, забезпечення фінансових, організаційних і інституційних інструментів для практичної реалізації права, закріплення у проекті Соціального кодексу України основних правових принципів регулювання відносин у сфері соціального захисту, гарантування права на соціальний захист визначеному колу осіб, забезпечення гендерної рівності у цій сфері, створення Єдиного електронного реєстру отримувачів соціальної підтримки, впровадження електронних послуг, використання цифрових посвідчень особи для підвищення ефективності та прозорості системи соціального захисту та ін.

Важливе значення має проаналізований дисертанткою досвід соціального захисту в економічно розвинених європейських країнах, що дає можливість врахувати різноманітність правових підходів і розробити ефективну, прозору та стійку систему соціального захисту.

Загалом викладені у дисертації положення, висновки і рекомендації є науково обґрунтованими, мають наукову цінність і новизну.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, є достовірними та обґрунтованими. Належна ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації базується на цілісній методологічній основі, до якої увійшли загальнофілософські, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Використання дисертанткою формально-логічного, діалектичного методу та методу узагальнення дало можливість всебічно розкрити теоретико-правові засади проблеми, чітко визначити понятійно-категоріальний апарат та систематизувати ключові положення роботи. Історико-правовий метод сприяв усвідомленню генезису конституційного права громадян на соціальний захист в Україні. Застосування авторкою структурно-функціонального методу дало можливість охарактеризувати сучасний стан системи гарантій реалізації соціальних прав та запропонувати шляхи її вдосконалення. Порівняльно-правовий метод забезпечив об'єктивність висновків і сприяв визначенню напрямів запозичення позитивних європейських практик у сфері соціального захисту. Додаткове використання спеціальних методів дослідження державно-правових явищ сприяло глибокому вивченню проблеми і комплексному розкриттю різних аспектів предмета дослідження.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові праці відомих українських учених у галузі теорії держави і права, а також з конституційного права та права соціального забезпечення.

Узгоджене застосування дисертанткою наукових методів дослідження, ґрунтовне опрацювання наукового доробку вчених забезпечило комплексність дослідження, сприяло отриманню концептуально виважених, науково обґрунтованих висновків і практично значущих пропозицій. Все це свідчить про методологічну коректність дисертаційної роботи та підтверджує достовірність отриманих результатів.

Оцінка змісту і завершеності дисертаційного дослідження. Дисертація О. В. Свистунової має логічну архітектуру та послідовний виклад тексту. Розділи і підрозділи наукової праці відповідають темі та визначеній меті дослідження. Її висновки обґрунтовані та містять конкретні пропозиції, рекомендації, спрямовані для досягнення мети і завдань дисертації.

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 250 сторінок, з них основний текст 211 сторінок. Список використаних джерел налічує 308 найменувань і займає 25 сторінок. Додатки займають 14 сторінок.

У вступі аргументовано актуальність тематики дисертації, зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічну основу дисертації; наукову новизну

роботи, її теоретичне і практичне значення, відомості про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дослідження, охарактеризовано структуру роботи.

У розділі першому «Теоретичні засади дослідження конституційного права на соціальний захист» дисертантка розкрила еволюцію підходів до розуміння концепції соціального захисту в межах конституційного права, основні етапи становлення та розвитку конституційного права громадянина на соціальний захист в Україні та визначила його поняття, сутність та ознаки.

Слід підтримати тлумачення поняття інклюзії, що охоплює всі групи населення, які стикаються з обмеженнями у реалізації соціальних прав та доступі до ресурсів. Такий підхід до інклюзії, який включає потреби мешканців прифронтових територій, є важливим кроком до забезпечення соціальної справедливості, підтримки рівних можливостей для всіх громадян та зменшення нерівності між регіонами (с. 53-54).

Дисертанткою правильно відзначено, що сучасний підхід до правової концепції соціального захисту як комплексної системи правових, організаційних та інституційних механізмів забезпечує інтеграцію національних та міжнародних стандартів соціального захисту, відповідає сучасним викликам безпеки та розвитку суспільства і формує ефективну систему правових механізмів для реалізації конституційного права людини на соціальний захист (с. 55-56). Відтак сучасно тлумачиться правова концепція соціального захисту, яка, на думку автора, має комплексний характер і формується під впливом: викликів воєнного стану, потреб післявоєнного відновлення та стратегічного курсу на європейську інтеграцію з гармонізацією національного законодавства з правом ЄС та міжнародними стандартами (с. 101).

Поділяємо думку авторки, що основою нового інтеграційно-орієнтованого підходу до розуміння концепції соціального захисту є формування ефективних механізмів самостійного забезпечення громадянами належного рівня життя у поєднанні з інституційними гарантіями держави (с. 57).

Доречним є розкриття ознак права на соціальний захист через призму загальних, які характерні для всіх конституційних прав, та - специфічних, які виокремлюють його як самостійний вид права, що дає можливість глибше розкрити його сутність (підрозділ 1.3.).

У другому розділі дисертації «Гарантії конституційного права на соціальний захист в Україні» охарактеризовано систему гарантій забезпечення конституційного права на соціальний захист в Україні; проаналізовано нормативно-правові та організаційно-правові гарантії реалізації конституційного права на соціальний захист.

Підтримуємо позицію авторки, що унікальність гарантування права на соціальний захист в Україні полягає у його соціальній природі, у загальній інтегрованій структурі та реалізації через встановлені конституційні права громадян (с. 108).

Слушним є підхід дисертантки, щодо розкриття юридичних гарантій

реалізації конституційного права на соціальний захист через призму нормативно-правових та організаційно-правових гарантій. Важливе значення має висвітлення особливостей юридичних гарантій конституційного права на соціальний захист в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови (с. 154-155).

В третьому розділі дослідження «Конституційно-правове забезпечення права на соціальний захист: проблеми, перспективи та міжнародний досвід» О.В. Свистунова розглянула проблеми та визначила перспективи вдосконалення конституційно-правового механізму забезпечення права на соціальний захист в Україні, а також проаналізувала специфіку європейських стандартів у сфері права на соціальний захист та можливості їх імплементації у національне законодавство.

Слід погодитись з дисертанткою, що модернізація громадського контролю та ефективна взаємодія із державними органами є комплексним процесом, який вимагає поєднання технологічних інновацій, правових реформ, освітніх ініціатив та активної участі громадянського суспільства. Такий підхід сприятиме не лише кращій реалізації конституційного права на соціальний захист, але й зміцненню авторитету держави в очах громадян, що є важливим для досягнення стабільності та ефективності виконання її завдань (с. 167).

Підтримуємо пропозицію дисертантки щодо потреби удосконалення законодавства у сфері соціального захисту, яке б забезпечувало прозорі й зрозумілі механізми реалізації конституційного права на соціальний захист. А також її висновок, що одним із ефективних шляхів досягнення цих цілей є підготовка та ухвалення Соціального кодексу України (с. 169).

Важливим для ґрунтовного дослідження є аналіз дисертанткою судової практики щодо спорів у сфері соціального захисту, що сприяло систематизації юридичних проблеми та розроблення пропозицій щодо удосконалення законодавства у сфері соціального захисту.

Наукову цінність для вдосконалення української системи соціального захисту має вивчення досвіду зарубіжних країн, що дає можливість глибше зрозуміти різноманітність правових підходів до забезпечення соціальної підтримки населення.

Дисертаційна робота вирізняється високим рівнем теоретичного опрацювання та актуальністю теми, що безпосередньо пов'язана з сучасними трансформаціями українського суспільства, євроінтеграційним курсом держави та викликами воєнного часу. Дисертантці вдалося комплексно розкрити одну з ключових проблем конституційно-правової доктрини - зміст, гарантії та механізми реалізації права громадян на соціальний захист в умовах європейської інтеграції і сучасних соціально-економічних викликів та запропонувати сучасний, концептуально обґрунтований підхід до її осмислення.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Результати дослідження повно викладені в наукових фахових виданнях та доповідях О. В. Свистунової на міжнародних і

всеукраїнських конференціях, що засвідчує достатній рівень апробації дисертації. Зокрема, основні положення та результати дисертації висвітлені у 16 наукових публікаціях, з яких 6 статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, 1 у науковому періодичному виданні держави країн Європейського Союзу (Республіки Польща) та 9 тез доповідей оприлюднено у збірниках матеріалів конференцій.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності: для проведення подальших фундаментальних, загальнотеоретичних, галузевих і прикладних досліджень, присвячених проблематиці конституційного права громадян України на соціальний захист;
- в освітньому процесі: при викладанні таких навчальних дисциплін, як: право соціального забезпечення, Конституційне право України, Теорія держави і права та ін;
- у правотворчій діяльності: для удосконалення чинного законодавства та підготовки проєктів нормативно-правових актів, спрямованих на реформування системи соціального захисту.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. Вивчення змісту анотації та основного тексту дисертаційної роботи свідчить про їх ідентичність щодо формулювання мети, об'єкта, предмета, завдань, положень новизни, висновків. У змісті анотації відображено інформацію про методологію дослідження, аргументовані положення, основні ідеї тексту дисертації, що викладені стисло. Анотація містить інформацію, яка ідентична до основних положень дисертаційного дослідження. Дисертація та анотація оформлені відповідно до вимог законодавства України.

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею. Усі сформульовані в роботі положення, висновки і пропозиції зроблено на основі особистих досліджень автора, аналізу літературних джерел і нормативно-правової бази.

Відсутність порушень академічної доброчесності. За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій авторки порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Ознайомлення з роботою дає підстави для позитивної її оцінки, проте, як і у будь-якій науковій праці, тут спостерігаються певні положення, що потребують пояснення або конкретизації:

1. В роботі запропоновано авторську періодизацію, яка охоплює десять етапів – від зародкових форм допомоги у Київській Русі до сучасного процесу

конституційного закріплення та поступового наближення до європейських стандартів. *В цьому аспекті хотілося би почути від дисертантки уточнення: які критерії було обрано для цієї періодизації?*

2. Слушним і цікавим є підхід дисертантки щодо розгляду гарантій забезпечення права громадян на соціальний захист у конституційному праві через призму відмінностей від основних громадянських прав і свобод, що дає можливість всебічно дослідити означену проблему (с. 104). *У зв'язку з цим хотілося б почути, які відмінності щодо розгляду гарантій забезпечення права громадян на соціальний захист у конституційному праві через призму відмінностей від основних громадянських прав і свобод з'ясувала дисертантка в ході такого дослідження?*

3. На підставі зарубіжного досвіду дисертантка висновує, що європейські країни демонструють високий рівень цифровізації соціальної сфери. В Україні ж цифровізація соціального захисту перебуває на початковій стадії, впровадження єдиних реєстрів та інтегрованих систем лише починається. Погоджуємося, що цифровізація може стати основою для удосконалення національного законодавства України у сфері соціального захисту. *У цьому аспекті хотілося б почути думку, які заходи потрібно впровадити, щоб низька цифрова грамотність населення, бідність, зокрема відсутність у малозабезпечених осіб необхідних пристроїв (телефону, комп'ютера, інтернету) не порушили принцип недискримінації і не стали бар'єром для реалізації права на соціальний захист?*

Ці положення потребують пояснення або конкретизації та не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам.

Дисертація Олени Вікторівни Свистунової є самостійною науковою працею, у якій комплексно розкрито конституційне право громадян України на соціальний захист, його особливості, розроблено науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів реалізації та забезпечення цього права в умовах європейської інтеграції та сучасних соціально-економічних викликів. За ступенем наукової новизни й аргументованістю матеріалу, висновків і пропозицій дисертаційна робота є завершеним дослідженням, що відповідає спеціальності 081 «Право». Дисертація підготовлена державною мовою з дотриманням наукового стилю. Викладені авторські підходи, сформульовані положення, пропозиції й рекомендації, належним чином пояснюються дисертанткою, мають практичне значення. Отже, дисертаційна робота «Конституційне право громадян України на соціальний захист», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійним завершеним науковим дослідженням, що має істотне значення для розвитку юридичної науки, відповідає вимогам, встановленим у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження

ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44 та у Наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) від 12.01.2017 р. № 40, а її авторка – Свистунова Олена Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент -
завідувач кафедри
публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,
доктор юридичних наук, професор**

Ольга МЕЛЬНИЧУК

